DOI: 10.13114/MJH/201322500

M J H

Mediterranean Journal of Humanities
mjh.akdeniz.edu.tr
III/2, 2013, 387-389

D. A. AYKIT, *Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo*, İstanbul, 2011, Kitabevi Yayınları, 391 sayfa. ISBN: 9786054208715

Fatih YILMAZ*

Roma İmparatorluğu hakimiyeti sırasında İskenderiye'de yaşayan Philo (yak. M.Ö. 25-M.S. 50), Büyük Herodes, İsa ve Paulus gibi tarihi kişilerle çağdaştır. Kendisinin zengin bir aileye mensup olduğu ve iyi bir eğitim aldığı bilinmekle birlikte, *mitzvot* hükümlerini yerine getiren dindar bir Yahudi olduğu kabul görmektedir. Sadece Helence bilmesi dolayısıyla kutsal metin yorumlarında Septuaginta'yı kullanan Philo, Eski Ahit ile Helen felsefesini uzlaştırmaya ve onların aynı öze sahip olduklarını göstermeye çalışmıştır. Zira kendisine göre Musa ilk filozoftur ve başta Platon olmak üzere Helen filozofları, felsefeyi ve hikmeti Musa'dan öğrenmişlerdir. Ana önermesi bu hipotez üzerine oturan Philo, Helenistik Yahudilik adıyla anılan oluşumun da en önemli temsilcisi haline gelmiştir. Ayrıca eklektik bir yazar niteliği taşıyarak, felsefe, din ve siyaset içerikli çok sayıdaki kitabı aracılığıyla sadece kendi çağdaşları ya da Hıristiyanlar arasında değil modern araştırmacılar arasında da ilgi odağı olmayı başarmıştır. Bu bağlamda Dursun Ali Aykıt'ın 2011 yılında yayımlanan *Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo* adlı eseri söz konusu ilginin Türkçe'deki bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır.

Kitabın hemen başında *İçindekiler* ve *Kısaltmalar* bölümü sunulduktan sonra, çalışmada sıkça faydalanılan Philo'nun eserlerinin kısaltmaları ve bunlar için kullanılan kaynaklar *Bibliyografya'*dan ayrı tutularak *İskenderiyeli Philo'nun Eserlerinin Kısaltması* başlığı altında yine ön bölümde yer almaktadır. Daha sonra kısa bir *Önsöz* ve çalışma kapsamı belirlenerek Yahudilik ve Philo hakkında bahsedilmeye değer görülen eserlerin aktarıldığı *Giriş* bölümü gelmektedir.

Yazar, *Helenistik Yahudilik ve İskenderiyeli Philo'nun Hayatı* (19-96) ana başlıklı birinci bölümde *Helenizm ve Yahudilik* (21-62) ile *İskenderiyeli Philo* (62-96) alt başlıklarıyla konuyu ele almaktadır. İlk alt başlıkta, İbrahim'in Tanrıyla yaptığı ahit ile Philo'nun yaşadığı döneme dek Yahudilerin siyasi ve kültürel tarihi özetlenmiş, özellikle I. Ptolemaios Dönemi'nden sonra İskenderiye'ye yerleşen Diaspora Yahudilerinin sosyo-kültürel durumları ve iktidardaki devletlerle ilişkileri incelenmiştir. Bu doğrultuda *Yahudilerin Mısır Merkezli Tarihi* (23-34) adlı kısımda, idari açıdan yaşanan bir takım sorunlar nedeniyle, Philo'nun M.S. 38/39 tarihinde Yahudi heyetinin başkanı unvanıyla Roma İmparatoru Caligula'nın huzuruna çıkışı nakledilmiştir. İlk alt başlığın *Helenistik Yahudilik* (34-62) adlı ikinci kısmında ise Ferdinand Christian Baur'dan (1792-1860) başlayarak günümüze dek birçok yazarın, Diaspora Yahudilerinin Helen kültürüyle kaynaşması sonucunda ortaya çıkan Helenistik Yahudilik kavramına ilişkin yorumları ve bu kavramın gelişim süreci irdelenmektedir. Philo, Helenistik Yahudiliğin en önemli temsilcisi olmasına karşın, söz konusu kavramın tek başına Philo merkezci bir yapı içinde olmadığı ve daha öncesinde köklü bir zemini bulunduğu, öncelikle Yahudilere ait farklı coğrafyalardaki arkeolojik veriler, ardından ise Tanrı anlayışı, bilgelik, erdem konularının öne çıktığı edebi kaynaklar ışığında gösterilmeye çalışılmıştır. Buraya kadar Philo öncesi genel durum değerlendirildikten sonra, *İskenderiyeli Philo* (62-96) adlı ikinci alt başlığın *Hayatı* (62-68) kısmında

* Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Antalya, fatihyilmaz@akdeniz.edu.tr

Philo'nun eğitimi, sosyal statüsü ve ailesine ilişkin bilgiler ile bunların kaynaklarına yönelik değerlendirmeler yapılmış ve kendisinin bir filozof olmasının yanı sıra din ve devlet adamı olduğu da belirtilmiştir. Ardından Philo'nun yararlanmış olduğu ya da olabileceği *Kaynakları* (68-86) değerlendiren bir kısım yer almaktadır. Söz konusu kısım da, *Philo'nun Kaynaklarından Biri Olarak LXX (Septuagint)* (69-72); *Pisagor* (72-73); *Platonculuk* (74-77); *Stoacılık* (78-80); *Yahudi Yorum Geleneği* (80-84); *Gnostisizm* (84-86) başlıklarıyla kendi içinde altı kısımda sunulmaktadır. Burada Philo'nun Helence bilmesi nedeniyle Septuaginta'dan yararlandığı belirtilerek, Pisagor'la sayıların alegorik yorumu, Platon'la *logos* kavramı, Stoacılarla ahlak konuları, Yahudi gelenekle Kutsal Kitabın tefsiri niteliğindeki Midraş, *proto-Gnostisizm* olarak tasavvur edilebilecek akımdan ruh-beden ilişkisi hususunda yorum benzerliklerine ve çeşitli konulara örneklerle değinilmiştir. *Eserleri* (87-93) kısmında ise Philo'ya ait kırk sekiz kitabın olduğu ve bunların günümüze ulaşım süreci aktarıldıktan sonra, bu eserler *Doğrudan Kutsal Yazıyla İlgili Olmayanlar* (88-90), *Yasa'nın Yorumu ile İlgili Yazılar* (90-92), *Yasanın Alegorik Yorumu* (92-93), *Tekvin ve Çıkış Kitapları Hakkında Sorular ve Cevaplar* (93) başlıkları altında tek tek tanıtılmaktadır. Birinci bölümün sonunda Philo'nun okuyucu kitlesinin kim olduğu sorusuna cevap arandığı *Değerlendirme* (94-96) kısmına yer verilmektedir.

Kitabın *Philo'nun Kutsal Kitabı Yorum Metodolojisi* (97-124) üzerinde duran ikinci bölümü, üç alt başlık altında ele alınmaktadır. *Kutsal Kitap* (99-104) adlı ilk alt başlıkta Philo'nun teolojik, felsefi ve edebi açıdan Kutsal Kitaba bakış açısı gösterilmiş ve mutlak gerçeği yansıttığına inandığı Kitap'ın, Tanrı tarafından Musa'ya vahiy edildiği görüşü aktarılmıştır. *Literal Yaklaşım* (104-111) adlı bir sonraki alt başlıkta, Philo'nun, Kutsal Kitabı literal yorumlama metoduna ilişkin üç farklı görüşü değerlendirilmiştir. Burada Philo'nun literal yoruma tamamen karşı olmadığı vurgulandıktan sonra, kendisinin kutsal metinleri insan yapısına benzeterek, bedenin literal, ruhun ise alegorik yoruma karşılık geldiği ve iki metodun birbirlerini tamamladığı yönündeki görüşü sunulmuştur. *Alegorik Yaklaşım ve Philo'nun Katkıları* (111-124) adlı bölümün son alt başlığında, öncelikle alegorinin kelime anlamı açıklanmış, ardından Philo'nun onu yalnızca taşıyabilecek kişilere aktarılması gereken mistik bir yapı olarak gördüğü alegorileriyle Stoacıları, Platon'u, Aristobulus'u ve Pseudo-Aristeas'i geride bıraktığı belirtilmiştir. Ayrıca Philo'nun, metni salt literal yorumlayanları eleştirdiği gibi, tamamen alegorik yaklaşımları da reddettiği örneklerle vurgulanmaktadır.

Üçüncü bölüm, altı alt başlıkla *Philo'nun Teolojik Görüşleri* (125-216) üzerinde yoğunlaşmıştır. *Philo'da Yasa/Şeriat Anlayışı* (127-148) kapsamında değerlendirilen ilk alt başlıkta, Philo'nun *agraphos nomos* (yazılmamış yasa), *nomos physeos* (tabiat yasası), *nomos empsykhos* (yaşayan yasa) kavramlarının içeriği ve işlevleri hakkındaki görüşleri Helen geleneğiyle karşılaştırılarak açıklanmaktadır. Bu bağlamda Philo'nun *nomos physeos'*u, *physis*'in (tabiat) en iyi taklidi olarak düşündüğü Musa'nın yasasından (*nomos empsykhos*) daha üst seviyede gördüğü belirtilmiştir. Philo'nun, söz konusu yasalardan sapan mürtedler ile daha sonradan yasalara inanan *proselyte*'nin durumlarına ilişkin yorumları ve yine onun, Yahudi olsun ya da olmasın, bir kişi *orthos logos*'a göre hareket ederse, *nomos physeos'*a uygun yaşayacağı için *megapolis* vatandaşı kabul edilmesi gerektiği görüşü aktarılmıştır. *Philo'da Tanrı Anlayışı* (148-169) adlı ikinci alt başlıkta Philo'nun hem ateizme hem de paganizme karşı durarak deklare ettiği Tanrı-evren ve Tanrı-insan ilişkisi, Platoncu, Stoacı ve Hıristiyan bakış açısıyla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Philo'nun aşkın Tanrı anlayışı nedeniyle, O'na herhangi bir isimle değil, *to on* (var olan) şeklinde hitap ettiği belirtilmektedir. Daha sonra Philo'nun *dynameis* (Tanrının güçleri) fikri açıklanarak, Hıristiyan *teslis* inancıyla benzerliği vurgulanmış ve onun Tanrı anlayışı perspektifinden *teodise* (Tanrının adaleti), *sophia*, kader ve günah konuları değerlendirilmiştir. *Philo'da Logos Anlayışı* (169-190) alt başlığıyla *logos*'un kelime anlamından Philo'daki yansımasına bir geçiş yapılmış ve kendisinin Helen kültürü ile Yahudi melek

öğretisinden esinlendiği aktarılmıştır. Bu noktada *logos*'u, özü bilinemez Tanrı ile kötü olarak nitelenen madde ilişkisinde aracı bir konuma yerleştirerek, insanların ancak en üst seviyede *logos*'a ulaşabilecekleri belirtilmektedir. Ayrıca *logos*'un "*Tanrı ile insan arasında aracı*", "*Yaratılmışların en küllisi*", "*İdeaların temsilcisi*" gibi on sekiz farklı fonksiyonu açıklandıktan sonra, Philo algısındaki *Musa ve Logos ilişkisi* (182-185) ile *Sophia ve Logos ilişkisi* (186-190) üzerinde de durulmuştur. Bir sonraki alt başlıkta *Philo'da Mistisizm Anlayışı* (190-199), Tanrı-insan ilişkisi ekseninde şekillenmiş ve Philo'nun konu hakkındaki alegorileriyle detaylandırılmıştır. Philo'ya göre Tanrıyı anlayabilmek ve O'na yaklaşabilmek için, çok az kişinin başarabildiği gizemlerle dolu bir yolculuğun yapılması gerektiği belirtilmiştir. *Philo'da Kurtuluş ve Ahlak Anlayışı* (199-206) alt başlığında ise kişinin söz konusu mistik yolculukla ruhun kurtuluşunu sağlayabilmesi için, iyi ahlaka sahip olarak kendisini dünyevi meselelerden sıyırıp *sophia*'ya teslim etmesi ve *logos* ile birleşmesinin zorunluluğu vurgulanmaktadır. Ahlakın niteliğine ilişkin görüşleri ise ayrıca erdem kavramı perspektifinden detaylı bir şekilde işlenmektedir. Son olarak *Philo'da Tanrısal Krallık ve Politika Anlayışı* (206-216) alt başlığında Philo'nun politikaya bakış açısı idari sistem-yönetici-Tanrı ilişkisi kapsamında açıklanarak, dünyevi ve uhrevi kral-krallık gibi kavramlar değerlendirilmektedir.

Kitabın, *Philo'nun Hıristiyanlığın Gelişmesine Etkisi* (217-356) başlıklı son bölümünde Helen Paganizmi, Yahudilik ve onun bünyesinde ortaya çıkan Hıristiyanlık arasındaki bağlar, modern araştırmacıların farklı görüşleriyle aktarılarak Helenistik Yahudiliğin, Helen kültürü ile Hıristiyanlık arasında bir köprü olarak görüldüğü vurgulanmaktadır. Buna paralel olarak öncelikle, bu akımın en önde gelen temsilcisi olan ve D. A. Aykıt'ın da Hıristiyanlığın öncüsü şeklinde nitelediği Philo ile *Yuhanna İncili* (230-234) ve *İbranilere Mektup* (234-238) metinleri arasındaki benzerlikler aktarılmış, ardından ise *Paulus* (238-260), *Apostolik Babalar* (260-265), *Romalı Clement* (260-261), *Antakyalı Ignatus* (261-262), *Letter of Barbanas* (262-265), *Apolojistler* (265-282), *Aristides* (266-267), *Justin Martyr* (267-277), *Athenagoras* (277-279), *Irenaeus* (281-282), *İskenderiyeli Clement* (282-300), *Origen* (300-316), *Athanasius ve Arius* (316-318), *Pelusium'lu Isidore* (318-321), *Eusebius* (321-326), *Kappadokyalı Babalar* (326-336), *Basil* (326-328), *Nazienli Gregory* (328-329), *Nyssalı Gregory* (329-336), *Latin Babalar* (336-356), *Ambrose* (338-350), *Jerome* (350-353), *Augustine* (353-356) olmak üzere farklı dönem ve coğrafyadan yirmi bir Kilise babasının Philo ile bağlantıları, Tanrı, *logos*, evren, insan ve yasa kavramları çerçevesinde kronolojik olarak değerlendirilmiştir. Özellikle Tanrının aşkınlığı ve ahlak konularında uyum içinde olmalarına karşın, Philo'daki *logos* anlayışının, Hıristiyanlar tarafından *kristoloji* tartışmalarına dönüştürüldüğü görülmektedir. Bunun yanında Hıristiyan yazarların Eski Ahit ilintili alegorilerinin Philo ile benzerlikleri oldukça detaylı bir şekilde nakledilmiş ve Clement, Origen, Pelesium'lu Isidore, Eusebius, Ambrose, Jerome ve Augustine'nin ona ismen yaptıkları atıflara değinilmiştir. Bu kapsamda, Hıristiyanların Philo'ya duydukları sempati, onu ilk zamanlarda kendilerine yakın görmelerine, daha sonra Hıristiyanlığı kabul eden bir kişiliğe dönüştürme eğilimi içinde olmalarına yol açmıştır.

Sonuç (357-363) bölümünde kitap hakkında genel bir değerlendirme yapılmasının yanında, Philo'nun eserlerinin özgünlüğü de konu edinilmektedir. Bu doğrultuda Helenizm ile Yahudiliği uzlaştırmaya çalışan Philo'un özgünlüğü üst seviyede görülmekle birlikte, onun Helenistik kültürden, özellikle de Platon'dan etkilendiği Jerome'nin "*Ya Philo, Platoncu'dur ya da Platon, Philocu'dur.*" sözleriyle gösterilmiştir. Ardından *Bibliyografya* (365-384) ve *Dizin* (385-391) ile kitap son bulmaktadır.

D. A. Aykıt'ın bu eseri başta Philo'nun eserleri olmak üzere antik kaynaklardan yararlanması ve dipnotlarda verilen modern kaynakların etkin kullanımıyla Philo'yu konu alacak çalışmaların yanında Yahudilik Tarihi, Helenistik Yahudilik ve *kristoloji* alanında yapılacak çalışmalara da katkı sunacak özgün bir çalışma olma niteliği taşımaktadır.